

І.Ю. ОСТРЯНСЬКА, аспірантка

КНУ ім. Т. ШЕВЧЕНКА

Карбонатний онікс – його історичні та культурні аспекти використання

В статтю приведені результати изучения культури использования карбонатного онікса в историческом прошлом, а также рассмотрены пути его эффективного использования в настоящее время.

In the article is the results of the study of culture onyx use of carbonate in the historical past, and discusses ways of its effective use at the present time.

Карбонатний онікс (з давньогрец. – «ніготь») – це гірська порода у вигляді щільних агрегатів карбонату кальцію (кальциту або арагоніту), що просвічують у тонких зрізах, з дрібнозернистою або крипнокристалічною структурою, смужкуватою, однорідною або плямистою текстурою, які забарвлені у м'які відтінки жовтого, медово-жовтого, коричневого, зеленого, блакитного та інших кольорів. Карбонатний онікс на світовому ринку відомий під різними назвами, а саме: «мармуровий онікс», «алебастр східний», «алебастр єгипетський», «онікс алебастровий», «онікс мексиканський», «онікс печерний» [2, 3, 6].

Карбонатний онікс є історично-традиційним виробним каменем, який здавна використовують для виготовлення різноманітних виробів у формі тіл обертання, шкатулок, письмового приладдя, підставок для запальничок, годинників, скульптур, мозаїчних оздоблень тощо.

З відомих нині джерел його вже видобували у V–IV тис. до н. е. в Месопотамії та Єгипті.

У Вавилоні з оніксу виточували горщики, в яких зберігали чорну фарбу для волосся.

В Єгипті онікс ефективно використовували як облицювальне каміння для внутрішнього та зовнішнього оздоблення будівель. Це був один з улюблених каменів майстрів того часу. Добували його в різних місцях Аравійської пустелі, переважно на східному узбережжі Нілу. Алебастрові вази були знайдені в гробниці Тутанхамона, яка була зведена у XIV ст. до н. е. Одна з них має вигляд чаші у формі квітки лотоса з ручками-бутонами (рис. 1). Інша ваза

Рисунок 1. Ваза з оніксу у формі квітки лотоса з ручками-бутонами

виконана у вигляді міфічного лева, який стоїть на задніх лапах.

Давньогрецький філософ Теофраст (370–287 до н. е.), автор трактату «Про камені», в якому вперше викладені гірничо-геологічні уявлення античності, писав, що у Стародавньому Єгипті з мармурового оніксу виробляли маленькі чашечки для зберігання помади і парфумів.

Загальний аналіз ролі оніксу в Єгипті приводить нас до висновку, що алебастром у давнину називали саме мармуровий онікс і вироби з нього – баночки, вази, горщики та інші предмети, які були розповсюджені на Стародавньому Сході. Їх походження – єгипетське. Також, можливо, тільки на півночі Ірану існував інший район видобутку цього каменю. Цей матеріал вважався кра-

щим для тривалого збереження ароматичних масел.

В Єгейській культурі (бронзова доба, 3000–1000 рр. до н. е.), що була розповсюджена на островах Єгейського моря, відомі вази з цього каменю. За даними розкопок, мармуровий онікс був знайдений на Кіпрі. Хоча можливо, що виявлені там вишукані вази філігранної роботи були завезені з Єгипту.

Отже, карбонатний онікс, або «алебастровий онікс», можна вважати одним з найперших кольорових каменів, який почала використовувати людина в побуті та для оздоблення будівель і споруд.

Про онікс згадує навіть Біблія, де говориться про наперсник Первосвященника. Сумка самого наперсника прикрашена дванадцятьма каменями в зо-

лотих оправках, серед яких є і онікс. На кожному з каменів була вирізьблена молитва (рис. 2).

Одна з легенд розповідає про те, що храм Соломона в Єрусалимі був побудований без вікон, але стіни були викладені з такого прозорого оніксу, що навіть при зачинених дверях залишалися освітленими.

Карбонатний онікс також був відомим у Стародавньому Римі. У давнину розроблялися поклади на африканському узбережжі, біля Сицилії, у Карфагені. Зазвичай карбонатний онікс використовували для внутрішнього оздоблення приміщень, різноманітних інкрустацій та мозаїки.

Велике значення мармуровий онікс мав для культури мексиканців. Він вважався священним у ацтеків і застосовувався для оздоблення храмів і виготовлення спеціального посуду. Ацтеки доколумбової Америки з напівпрозорого зеленувато-жовтого оніксу виробляли культовий посуд. У сучасній Мексиці він носить назву тека-мармур. З нього виготовляють настільні лампи, письмові прилади, підставки, столики тощо.

В Індії онікс завдяки використанню його для оздоблення релігійних споруд отримав назву «тека», що в перекладі означає «храм».

У Середній Азії серед археологічних знахідок знайдені онікси в будівлях давнього Самарканда, де він використовувався в декоративному оздобленні споруд разом з мармуром. Зокрема, ним був облицьований цоколь внутрішніх стін мавзолею Гур-Еміра (XV ст.). Він має світло-зелений (морської води) колір і просвічує по краях.

У деяких середньовічних церквах Європи, зокрема, у таких містах, як Флоренція і Болонья, до наших днів збереглися вікна, де замість скла вставлені тонкі пластинки з оніксу.

«Камінь онікс – одне з чудес світу», – говорив англійський художник, письменник Джон Рескін, описуючи мармуровий онікс в оздобі храму св. Марка у Венеції.

До ексклюзивних виробів з оніксу також слід віднести балюстраду на знаменитих сходах театру Гранд-опера в Парижі, яка була побудована ще у 1875 р. (рис. 3).

У радянський період вірменськими карбонатними оніксами з Агамзалинського родовища прикрашали станції Московського метрополітену. Ними

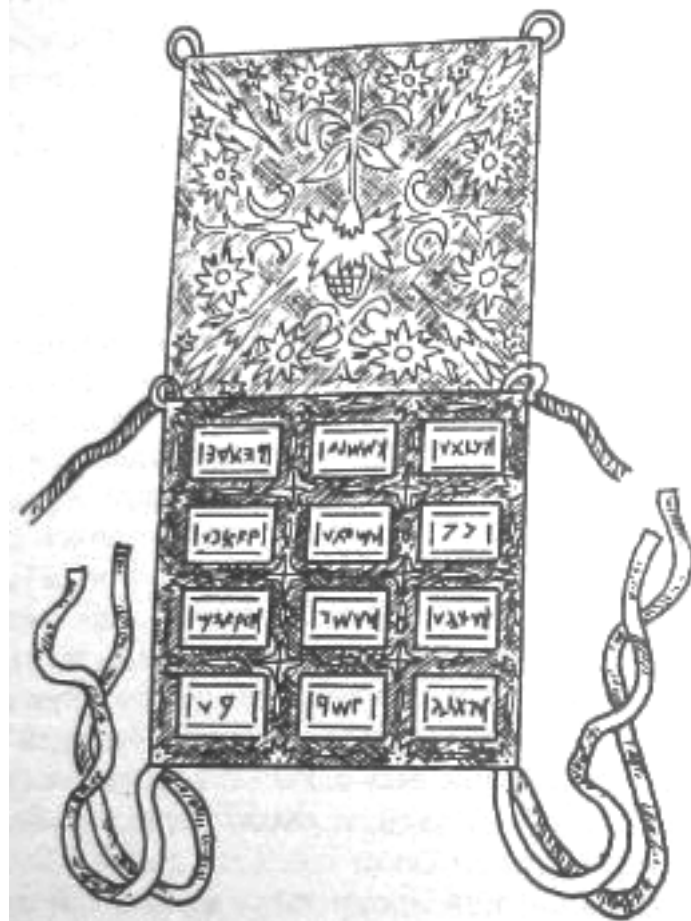

Рисунок 2. Загальний вигляд наперсника Первосвященника

Рисунок 3. Балюстрада з оніксу на сходах театру Гранд-опера в Парижі

Рисунок 4. Станція «Київська» у московському метрополітені

оздоблені панно і світлові щитки на станціях «Київська» (рис. 4), «Білоруська», «Динамо». [1,4]. Вони мають тонкосмугасту текстуру, теплий жовтий та рожевий кольори, просвічують в тонких зрізах.

Бібліотеку Павлівського палацу-музею, що біля Санкт-Петербургу, прикрашають дві стільниці та три величезні вази з єгипетського оніксу.

Родовища карбонатного оніксу в світі досить поширені. Вони відомі у Північній Африці (Алжир, Єгипет), Південній та Північній Америці (Аргентина, США, Бразилія, Мексика), в Австралії, на Малому Кавказі (Вірменія, Азербайджан), в Центральній Азії (Киргизія, Узбекистан, Туркменія), Чехії (Моравія), Росії (Краснодарський і Красноярський край), Ірані, Пакистані, Афганістані, Італії.

В Україні також виявлені численні прояви карбонатних оніксів, але такої давньої культури видобування і використання цього привабливого каменю в нас немає. Перші відомості про знахідки мармурового оніксу в районі Товтрового пасма, що на Хмельниччині, зафіксовано лише у кінці ХХ ст.

На сьогодні в Україні зареєстровано одне родовище мармурового оніксу – Калюсицьке, відкрите в 1981 році. Але в межах Волино-Поділля останніми роками встановлено понад 30 проявів оніксу, частина з яких може мати промислове значення [5].

Слід зазначити, що відповідно до статті 1 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і

використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» карбонатний онікс (або, як визначено у Законі, мармуровий онікс) в Україні належить до напівдорогоцінного каміння II порядку разом з такими каменями, як агат, амазоніт, родоніт, сердолік, халцедон, яшма, кахалонг.

Зараз на геологічному факультеті Київського національного університету ім. Т. Шевченка проводять численні дослідження з геології та геммології оніксів Волино-Поділля, розробляють їх класифікацію та методи облагородження. Також експериментально виготовлено художні вироби (рис. 5).

Є великі сподівання, що в майбутньому цей чудовий самоцвіт знайде гідне місце серед інших природних каменів, а вироби з нього стануть популярними як в Україні, так і за її межами.

Використана література

1. Баранов П.Н. Геммология. – Дніпропетровськ: Метал, 2002 – 129 с.
2. Буканов В.В. Цветные камни. Геммологический словарь: СПб, 2001 – 208 с.
3. Драгоценные и цветные камни. Академия наук СССР, М.: «Наука» 1980 – С. 27–28.
4. Нестеровский В.А. Геология и геммология мраморного оникса территории Украины // Минерал. музей. – СПб.: НИИЗК СПбГУ, 2005. – С. 347–349.
5. Нестеровский В.А. Геология і геммологічна оцінка самоцвітної сировини осадових комплексів України; дис. доктора геол. наук; 04.00.21 / Нестеровський Віктор Антонович. – К., 2006. – 464 с.
6. Путолова Л.С. Самоцветы и цветные камни. – М.: «Недра», 1991 – С. 6–7.

а)

б)

в)

Рисунок 5. Експериментальні вироби з карбонатного оніксу Волино-Поділля: а) шкатулка (прояв Великокужелівський); б) сережки (прояв «Лисець»); в) шкатулка, кабошони, яйце (прояв Великокужелівський)